

Branimir Belaj

Sveučilište J. J. Strossmayera

Filozofski fakultet, Odsjek za hrvatski jezik i književnost

L. Jägera 9, HR-31000 Osijek

branimir.belaj@os.htnet.hr

ZNAČENJSKA ANALIZA HRVATSKOGA GLAGOLSKOG PREFIKSA *RAZ-* I NJEGOVIH ALOMORFA *RAS-*, *RAŠ-*, *RAŽ-*, *RAZA-*, *RA-*

U radu se objašnjava značenje hrvatskoga glagolskoga prefiksa *raz-* i njegovih alomorfa na konceptualnoj razini. Kritizira se tradicijsko-strukturalistički pristup po kojemu glagoli tvoreni istim prefiksom čine skup homonimnih odnosa. Nasuprot takvom pristupu, kognitivni model preko konceptualnih mreža kategoriju glagola tvorenih prefiksom *raz-* određuje kao radijalnu kategoriju uspostavljajući motivacijsku značenjsku nit koja povezuje ta, naizgled, različita značenja, oblikujući tako neku vrstu semantičkoga jedinstva u različitosti.

1. Uvod

Jezični elementi, bez obzira na svoju morfosintaktičku ili derivacijsku narav, koji označuju i modificiraju prostorne odnose od početka su osamdesetih godina prošloga stoljeća jedno od središnjih područja istraživanja kognitivne gramatike, odnosno, točnije rečeno, prostorne gramatike kao njezina integralnog dijela. Takav je položaj prostora u okviru kognitivnih pristupa jeziku potpuno razumljiv i opravdan, jer je prostor, uz vrijeme, temeljna kognitivna domena prisutna, eksplicitno ili implicitno, konkretno ili metaforički, u svakom jezičnom iskazu kao projekciji svijeta. U analizi prostornih odnosa u jeziku kognitivna gramatika posebnu pozornost posvećuje prostornim prijedlozima i glagolskim prefiksima (Brugman 1981, Lindner 1981, Rudzka i Ostyn 1985, Janda 1985, 1986, 1988, Lakoff 1987, Taylor 1995 itd.) kao jedinicama koje, na-

suprot tradicijsko-strukturalističkom gledištu¹, tvore kognitivno-konceptualne mreže organizirane na temelju efekta prototipa, a kod kojih značenjske razlike ne isključuju ujedno i značenjsku povezanost. Dapače, situacija je upravo obrnuta. Značenjska veza među članovima neke polisemne kategorije uvijek postoji, a ostvaruje se na tri načina:

- a) kroz *značenjske lance* kod kojih ne postoji jedno ili više prototipnih obilježja koja bi bila zajednička svim članovima kategorije, već značenje jednoga člana proizlazi iz ekstenzije semantičkih obilježja nekoga drugog člana. “Meaning A is related to meaning B in virtue of some shared attribute(s), or other kind of similarity. Meaning B in turn becomes the source for a further extension to meaning C, which is likewise chained to meanings D and E, and so on. The process may be illustrated as follows: A → B → C → D etc.” (Taylor 1991:108)
- b) kroz povezanost svih članova kategorije s prototipom preko jednoga ili više istih obilježja i
- c) kroz povezanost svih članova kategorije s prototipom tako da svaki periferni član sadržava jedno ili više različitih prototipnih obilježja.

Sva tri navedena načina postuliraju radijalne kategorije² kod kojih je od presudne važnosti motivacijski faktor među članovima, faktor koji pojedinim kategorijama omogućuje otvorenost i preklapanje s drugim kategorijama te konačno jedan subjektivističko-individualistički pristup uvjetovan našim spoznajama, uvjerenjima i iskustvom. Slijedeći R. Langackera, takav pristup u konačnici dovodi do toga da je pripadnost nekoj kategoriji, u prvom redu leksičkoj, omogućena svakom članu kod kojega je netko u mogućnosti uspostaviti bilo kakvu značenjsku vezu s nekim od prototipnih članova. “Finally, the prototype

---

¹ Tako npr. S. Babić u svojoj *Tvorbi riječi u hrvatskom književnom jeziku* (Babić, 1991) govoreći o prefiksu *raz-* i njegovim alomorfima navodi pet značenja koja taj prefiks ostvaruje: a) radnja osnovnoga glagola ide, odnosno usmjerena je na sve strane, širi se, razjedinjuje se (rasprodati, razaslati, raširiti...); b) vršenje radnje s većom intenzivnošću; (rascvati se, razbjesnjeti, rasplamtjeti se...); c) radnja osnovnoga glagola izvršena je do potankosti (razvidjeti, rastumačiti, rasuditi...); d) poništavanje rezultata prethodnoga djelovanja (raspopiti, raskužiti, rasteretiti...) i e) postizanje cilja (rashladiti, raskraviti, rasrditi...). Pored toga što i u opisu značenja pojedinih glagola ima ozbiljnih semantičkih propusta (npr. glagoli rastumačiti i rashladiti svrstani su u različite značenjske kategorije iako oba označuju postizanje cilja, pa se onda eventualno može reći da je značenje izvršenja radnje do potankosti samo potkategorija značenja postizanja cilja itd.), nijednom riječju ne pokušava se uspostaviti bilo kakva značenjska veza među tim različitim značenjima, pa se vrlo lako može stići dojam da se radi o grupi homonimnih odnosa. Nasuprot takvom pristupu, kognitivni model preko konceptualnih mreža uspostavlja motivacijsku značenjsku nit koja povezuje ta, naizgled, različita značenja, oblikujući tako neku vrstu značenjskoga jedinstva u različitosti.

² Naziv radijalne kategorije, koje praktički odgovaraju Wittgensteinovim kategorijama porodične sličnosti, prvi put u raspravu uvodi G. Lakoff u svojoj knjizi *Women, Fire, and Dangerous Things* iz 1987.

model allows an entity to be assimilated to a category if a person finds any plausible rationale for relating it to prototypical members.” (Langacker 1987:17).

2. Rasprava

Kategorija hrvatskoga glagolskoga³ prefiksa *raz-* (*ras-*, *raš-*, *raž-*, *raza-*, *ra-*), kao što će se u raspravi i vidjeti, radikalnost ostvaruje po modelu značenjskih lanaca te po jednome podtipu drugoga modela, gdje je jedno, temeljno, semantičko obilježje prisutno kod svih tipova glagola tvorenih tim prefiksom, no koje se isto tako u različitim tipovima pokazuje u različitim značenjskim modifikacijama u rasponu od prototipnih konkretnih značenja, pa sve do metaforičko-metonimijskih ostvaraja. To temeljno semantičko obilježje označava prijelaz entiteta zahvaćenog radnjom iz KOMPAKTNOGA u DISPERZIVNO stanje. Značenjsko će nijansiranje toga obilježja, kao što je to uobičajeno u kognitivnoj gramatici, biti prikazano preko mentalne percepcije prostora u kojoj sudjeluju i koju determiniraju tri konceptualna operatora-*trajectory*, *trajectory* i *landmark*⁴. Ta tri operatora služe konceptualnom određenju svih prostornih, kako statičnih, tako i dinamičnih, aspekata jezičnih aktanata (duljina, širina, oblik, udaljenost i položaj jednoga aktanta u odnosu na drugi itd.), uspostavljajući tako, kao projekcija stvarnosti, živu vezu između jezičnog i izvanjezičnog. Budući da glagolski prefiks *raz-* sa svojim alomorfima nužno označava dinamičan odnos među aktantima, a isto se tako u većini slučajeva kod glagola tvorenih tim prefiksom radi o dvoargumentnim glagolima, u prvom će planu ove rasprave biti konceptualni aspekti semantičkoga odnosa prijenosa energije kroz lanac radnje *izvor* (*agens*, *instrument*, *uzrok efektor*) → *put* → *cilj* (*pacijens*, *tema*, *recipijens*, *spoznavatelj*, *ekspirijenser*). Kako je u kognitivnoj gramatici (Langacker 1991: 323) jedan od mogućih pristupa poimanju *trajectory* i *landmark* i njihova identifikacija sa subjektom i objektom, a prema hijerarhiji *primarni klauzalni prvi plan / trajectory / subjekt > sekundarni klauzalni prvi plan / landmark / izravni objekt > pozadina / ostali rečenični elementi*, *trajectory* će, u skladu s tim, odgovarati izvoru / subjektu, *landmark* cilju / objektu, a *trajectory* prijednom putu od *trajectory* do *landmark*.

Glagoli tvoreni prefiksom *raz-* mogu se podijeliti u jedanaest skupina i to od prototipnih prema rubnim ostvarajima. Kriteriji definiranja prototipnih ostvaraja bit će stupanj konkretnosti pri disperziji *landmark*, kao i narav te disperzije

---

³ Da ne bi došlo do zabune, ovdje treba napomenuti da se prefiks *raz-* sa svojim alomorfima pojavljuje i u tvorbi drugih vrsta riječi (imenica – *raspeće*, pridjeva – *razmaženo dijete* i priloga – *razulareno se ponašati*), no u ovom će se radu taj prefiks analizirati samo iz aspekta glagolske tvorbe.

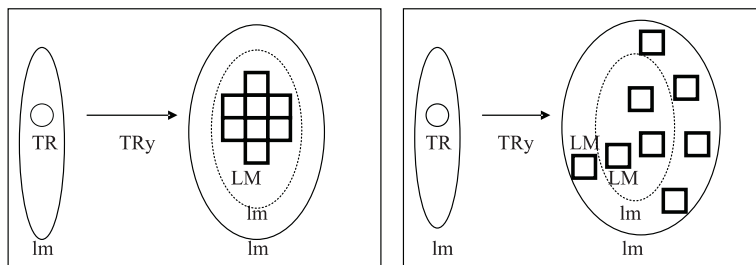
⁴ Pojmovi *trajectory*, *trajectory* i *landmark* neće se u ovom radu prevoditi jer se radi o ustaljenim terminima u kognitivnoj gramatici, a i nije ih moguće jezično ekonomično prevesti.

(npr. razdvaja li se *landmark* na sastavne dijelove ili ne; ako se razdvaja, jesu li njegovi dijelovi prepoznatljivi itd.) te broj glagola u pojedinoj skupini.

2.1. Konceptualna analiza glagolskoga prefiksa *raz-*

1. raskrčiti, rasporediti, razmjestiti, raspačavati, raspodijeliti, rastaviti, rasuti, raširiti, razaslati, razasuti, razbacati (*se?*)⁵, razdijeliti, razjurići, raznositi, raspustiti (*se?*), rastjerati, razvrstati, raspiriti, razgrabiti, raščistiti...

U ovoj skupini glagola disperzija konkretnoga grupnog *landmarka* na dva ili više pojedinačno kompaktnih pravilnih *landmarka*, manje ili više udaljenih jedan od drugoga, uvjetovana je djelovanjem agensa, najčešće bez sudjelovanja instrumenta u lancu radnje. Pri tome, nakon provedene disperzije, dijelovi *landmarka* mogu ostati u granicama svoje početne domene – nekoga *landmarka* – (Npr. *Razmjestio sam namještaj u dnevnoj sobi.*), ali mogu prijeći i u neku drugu domenu (npr. *Sve sam ih razjurio.*) Granice početne prostorne domene kod disperzije konkretizirane glagolima prve skupine nisu čvrste (što je označeno točkastom linijom) jer ih disperzirani elementi u nekim slučajevima lako mogu probiti. Jedan je od takvih slučajeva npr. u rečenici *Dijete je razbacalo kockice po cijeloj sobi.*, gdje se vrlo lako može zamisliti da su se neke od kockica raširile i izvan granica sobe. (Npr. da su se zaustavile na granici sobe i predsoblja, ili čak prešle tu granicu, ako su vrata sobe bila otvorena itd.). (sl. 1)⁶

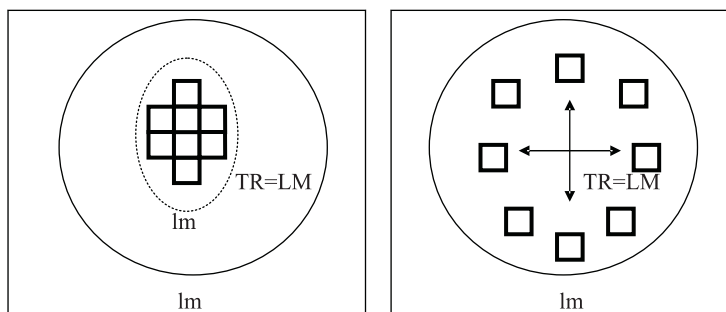
(sl. 1)

⁵ Element *se*, bez obzira na to radi li se o povratnoj zamjenici ili čestici, unutar zagrada označuje da određeni glagol može biti upotrijebljen i povratno (neovisno o vrsti povratnosti) i prijelazno (naravno prototipno prijelazno, gdje se subjekt i objekt razlikuju, jer je npr. i kod *brijati se* riječ o kategoriji prijelaznosti, ali su subjekt i objekt jedno, pa takvi glagoli onda pripadaju periferiji kategorije prijelaznosti). Upitnik pokraj *se* u zagradi označuje da se glagol upotrebljava i povratno, ali tada, u tom značenju, ne pripada toj skupini. Uz glagole tipa *razdijeliti*, *raznositi* itd. *se* neće biti naveden jer kod takvih glagola element *se* nije dijelom leksičkoga značenja glagola, već označuje pasiv gdje subjekt nije ujedno i vršitelj radnje (npr. *Kruh se brzo razdijelio*. *Novine se raznose rano ujutro.*).

⁶ U kognitivnoj je gramatici uobičajeno da se konceptualno najistaknutiji entitet označava podebljanim krugom, no ovdje će iznimno, a zbog jasnoće prikaza u pojedinim kategorijama glagola, entitet podložan disperziji biti označavan kvadratom.

2. razdružiti se, razdvojiti se, razjediniti se, razletjeti se, razmaknuti se, razmliti se, razvesti se, rasporediti se, raširiti se, razvrstati se, raspodijeliti se...

Ovdje se radi o skupini uzajamnopovratnih glagola i glagola reflexiva tantum koji se od prve skupine razlikuju jedino po nedostatku prijelaznosti, odnosno agensi / *trajectori* ujedno su i *landmarci*. U ovoj je skupini zanimljivo primijetiti da se kod nekih uzajamnopovratnih glagola (npr. *razdvojiti se*, *razvesti se*, *razjediniti se*...) na konceptualnoj razini potencira razdvajanje u suprotnim smjerovima, što, naravno, ne odgovara izvanjezičnoj zbilji. To je u shematskom prikazu naznačeno jednom dvostrukom strelicom, dok druga dvostruka strelica označuje da se radi o uzajamnopovratnim značenjima (sl. 2).

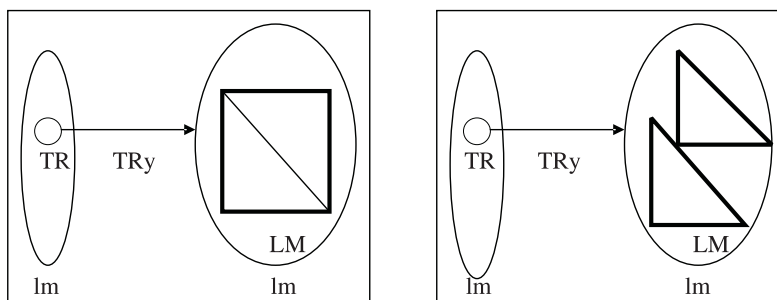

(sl. 2)

3. raščetvoriti, raspoloviti, raspoređiti, raspolutiti, raskopčati, raskoliti...

U trećoj grupi konkretni pojedinačni *landmark* djelovanjem agensa (npr. *raskopčati*), a najčešće agensa i instrumenta razdvaja se na točno određen broj pravilnih sastavnih dijelova, gubeći na obliku, ali ne i na prepoznatljivosti. Zanimljivo je u ovoj skupini primijetiti da je broj sastavnih dijelova *landmarka* u ovoj skupini uvijek ili dva ili četiri, pa se postavlja pitanje zašto nije moguće reći npr. **rastisućiti*, **rastotiti*, **raspetoriti*, **razosmoriti* itd. Glagoli ove skupine tipičan su primjer utjecaja konceptualne semantike na jezik. Naime, nemogućnost jezične konkretizacije glagola koji bi označavali raspadanje na točno određeni broj sastavnih dijelova veći od četiri uvjetovana je nepostojanjem njihova značenjskoga profila, što je opet posljedica nemogućnosti aktivacije ijedne iskustvene kognitivne domene preko koje bi profil bio ekspliciran. Tomu je tako jer je broj sastavnih dijelova *landmarka* obrnuto proporcionalan njihovoj prepoznatljivosti, odnosno što je više sastavnih dijelova, to je njihova prepoznatljivost manja. Ako se samo pogledaju primjeri u ovoj skupini, vidi se da dominiraju glagoli koji označavaju raspadanje na dva sastavna dijela, a glagol

koji označava raspadanje na četiri dijela samo je jedan – *raščetvoriti*. Razloge treba tražiti u činjenici da glagol *raščetvoriti* aktivira vrlo mali broj kognitivnih domena kao značenjskih ekstenzija jedne civilizacijsko-povijesne domene – domene okrutnoga načina egzekucije kod nekih naroda. (sl. 3)

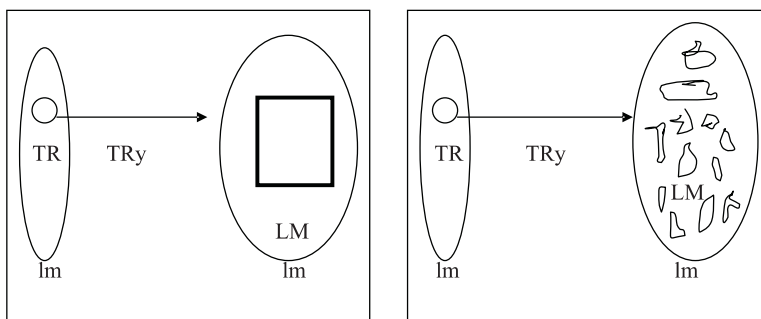

(sl. 3)

4. raskomadati, razoriti, razdrobiti, razgraditi, razlomiti, raskovati, raskopati, raskuhati (se), raskvasiti (se), raslojiti (se), raspasti se, rasparati, rasplinuti se, raspuknuti se, raščlaniti, rašiti, razbiti, razderati, razrezati, raščijati, razmrviti...

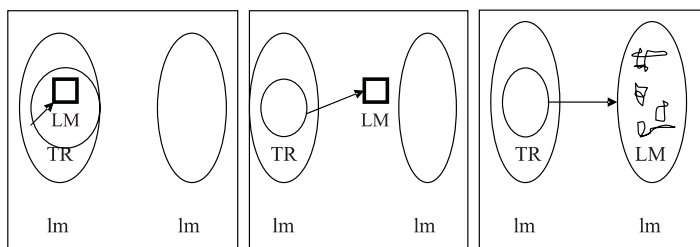
Četvrta je grupa obilježena disperzijom pojedinačnoga konkretnoga *landmarka* na neodređen broj sastavnih dijelova nepravilna oblika. *Landmark* samostalnim djelovanjem agensa, (npr. *Od bijesa sam razderao papir u komadiće.*) agensa i instrumenta (npr. *Orah sam razmrvio čekićem.*) ili uzroka efektoru (npr. *Jučer mi je ispao i razbio se posljednji tanjur za juhu.*) pri tome gubi na prepoznatljivosti. (sl. 4, 4.1).

a) agens ili agens i instrument

(sl. 4)

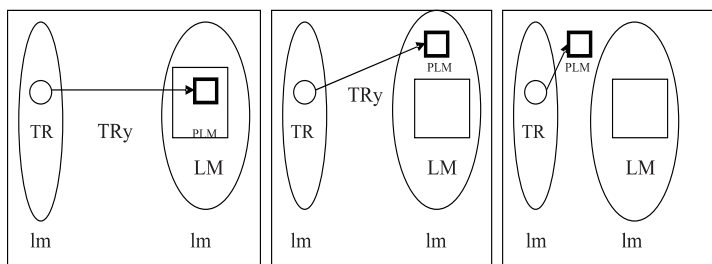
b) uzrok efektor

(sl. 4.1)

5. razoružati, razbaštiniti, raskučiti, raspopiti se?, rasteretiti (se), raskomotiti se, raskrvariti (se), razdrjljiti (se), razdužiti (se), razgoliti (se), razodjenuti (se)...

U petoj skupini disperzija *landmarka* uvjetovana je djelovanjem agensa, a rezultat je trajno ili privremeno, konkretno ili apstraktno, odvajanje nečega što mu pripada, neovisno o naravi te posvojnosti. Po završetku radnje, odvojeni (disperzirani) dijelovi nalaze se u neposrednoj blizini ostatka *landmarka* s velikom vjerojatnošću ponovnoga formiranja kompaktne cjeline (*razdrjljiti (se)*, *razgoliti (se)*, *razodjenuti (se)*, *raskomotiti se...*) ili se od njega trajno odvajaju bez ili s malom mogućnošću naknadnoga združivanja (*raskučiti*, *razbaštiniti*, *razoružati*, *raspopiti se...*). Kako je kod glagola ove skupine radnja u prvom redu usmjerena na dio *landmarka* koji se odvajaju, taj se dio može smatrati *primarnim landmarkom*, dok se dio koji ostaje nakon izvršene radnje može nazvati *sekundarnim landmarkom* (npr. kod glagola *raskomotiti se* dijelovi odjeće koji se skidaju bili bi *primarni landmark*, a osoba i ono što nakon skidanja ostaje na osobi *sekundarni landmark*). Da se kod glagola tipa *razbaštiniti*, *raskučiti*, *razoružati*, *raspopiti* doista radi o trajnom odvajanju disperziranih dijelova *landmarka*, dokazuje i činjenica da su to jedini glagoli u kategoriji glagola tvorenih prefiksom *raz-* koji podliježu negaciji. Tako npr. glagol *razbaštiniti* znači nemati više baštinu, *raskučiti* nemati više kuću itd.⁷ (sl. 5)

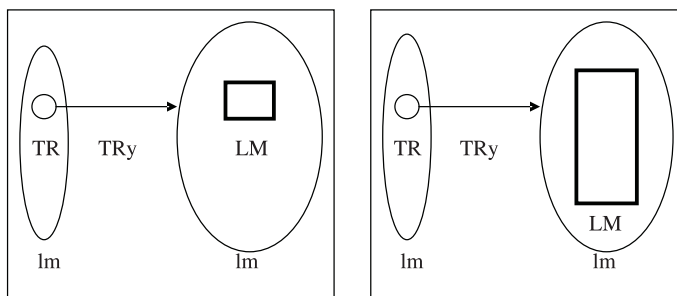

(sl. 5)

⁷ Da ne bi bilo zabune, i glagol *razodjenuti (se)* znači nemati više odjeću, ali se u tom pri-

6. razvodniti, razrijediti, razmutiti, razmekšati, raskvasiti, raspetljati, razvući, ražariti, rasplamsati (se), razbarušiti (se), razbuktati (se), razbujati se, razgorjeti se, razliti (se), rastezati, razmazati, razlistati se, razgranati se...

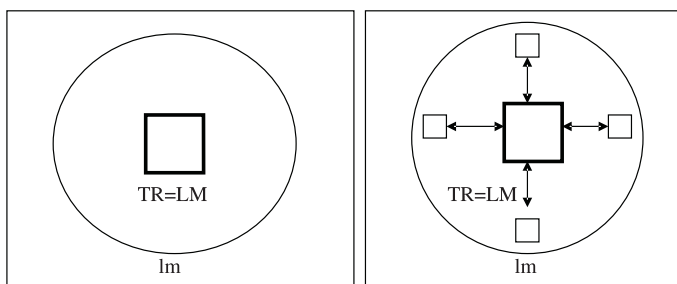
Ovdje konkretni pojedinačni *landmark* djelovanjem agensa, ako se ne radi o povratnim glagolima, uvelike širi svoj obujam, ne razdvajajući se na dijelove. On ne gubi na prepoznatljivosti, ali gubi na obliku, a samim tim i na izgledu. (sl. 6)

(sl. 6)

7. raskraviti se, raspaliti se, raspametiti se, raspekmeziti se, raspištoljiti se, raspjevati se, raspomamiti se, rastužiti (se), razbjesniti (se), razdragati (se), razjariti (se), ražalostiti (se), razmetati se, razulariti (se), ražestiti (se)...

Sedmu skupinu čine uglavnom povratni glagoli kod kojih je riječ ili o konkretnom ili o metaforičkom širenju početnoga konkretnoga i kompaktnoga *landmarka*, bilo grupnoga, bilo pojedinačnog, širenju uvjetovanom različitim emocionalnim stanjima. Ovdje se zapravo radi o dvostrukom širenju *landmarka*. Prvo je apstraktno i odnosi se na širenje samih emocija, dok je drugo, i za nas u ovoj raspravi važnije, konkretno, a tiče se manjeg ili većeg širenja dijelova tijela pod utjecajem različitih emocija. (sl. 7)

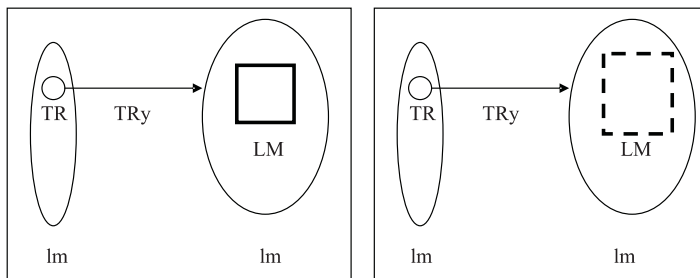
(sl. 7)

mjeru ne radi o trajnom odvajanju dijelova landmarka, već se tim glagolom također potencira i ponovno oblačenje.

8. razdrmati, raštirati, rasklimati...

U osmoj je skupini širenje konkretnoga pojedinačnog *landmarka* uvjetovano ili samostalnim djelovanjem agensa ili djelovanjem agensa i instrumenta. Disperzija *landmarka* ne odnosi se na odvajanje dijelova od cjeline, već je uvjetovana labavljenjem sastavnih dijelova što stvara dojam neznatnoga širenja obujma *landmarka*. *Landmark* gubi na obliku, ali ne toliko na izgledu. (sl. 8)

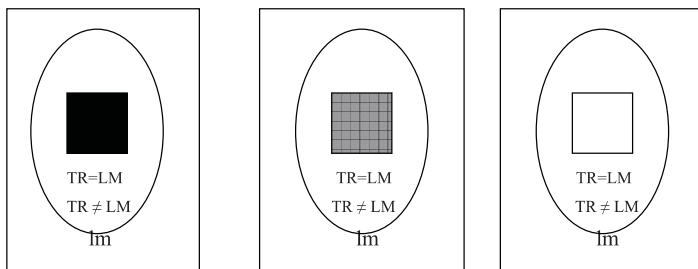
(sl. 8)

9. raspoznati, rasvijetliti, razabrati, razjasniti, razotkriti, razumjeti, razuvjeriti, razdaniti se, razbistriti (se), rashladiti⁸...

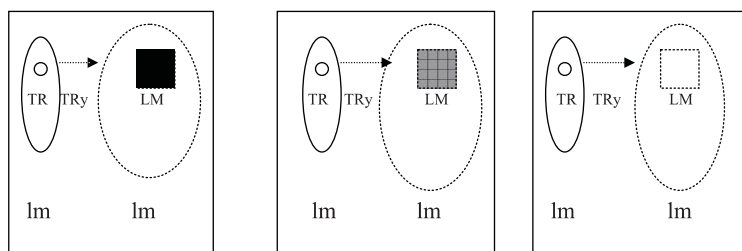
U devetoj su skupini disperziji podložni i konkretni (*razdaniti se, razbistriti, rashladiti*) i apstraktni *landmarci* (*raspoznati, rasvijetliti...*), a u pitanju je, osim kod glagola *rashladiti*, disperzija tame. Kod apstraktnih *landmarka* riječ je o metaforičkom odnosu svjetla i tame, u kojem sudjeluju konceptualne metafore POZNATO JE SVJETLOST / ZNANJE JE SVJETLOST i NEPOZNATO JE TAMA / NEZNANJE JE TAMA, dok su u primjeru glagola *rasvijetliti* te metafore ujedinjene metonimijom UZROK ZA REZULTAT. Tama / neznanje se pri tome konceptualizira kao početni kompaktni *landmark* koji se djelovanjem nekoga *tractora* rasplinjuje pod utjecajem širenja svjetlosti / znanja.

Kod glagola *rashladiti* radi se o konkretnom značenju disperzije topline koja se najčešće percipira taktilno, ali i vizualne posljedice hlađenja nisu isključene, kao u primjeru *rashladiti juhu*, gdje je i vizualno uočljiva razlika između tople i hladne juhe (npr. preko skupljanja i zgrudavanja masnoće u juhi). Kako se, dakle, u ovoj skupini radi i o konkretnim i o apstraktnim *landmarcima* podložnima metaforičkoj disperziji, i prostorne domene u kojima se oni nalaze također su naznačene punim linijama za konkretna značenja, odnosno točkastim linijama za značenja apstraktne naravi (sl. 9, 9.1).

⁸ Na prvi se pogled može učiniti da se glagol *rashladiti* upotrebljava i povratno (npr. *Voda se rashladila.*), no pomnijom značenjskom analizom dolazimo do zaključka da je u takvim primjerima ipak riječ o pasivu, jer je prisutan vršitelj različit od subjekta, doduše uzrok efektor naj-

(sl. 9)

(sl. 9.1)

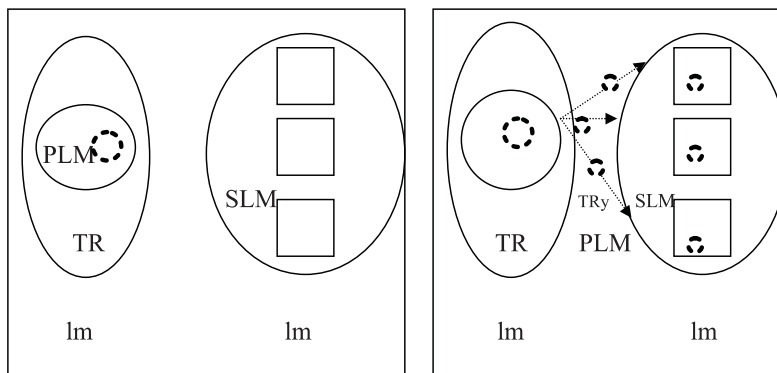
10. razglasiti, rastrubiti, razložiti...

U desetoj skupini apstraktni *primarni landmark* sa sintaktičkom funkcijom izravnoga objekta prelazi “u posjed” aktivnoga doživljavača u domeni cilja – *sekundarnoga landmarka* – odnosno jednoga od prototipnih članova kategorije neizravnoga objekta. (npr. *Svima razglasiti vijest.*). Isto tako, glagoli tipa *razglasiti* i *rastrubiti*, za razliku od glagola desete skupine, upotrijebljeni bez prefiksa *raz-* ne moraju označavati radnju usmjerenu prema nekom *landmarku* (npr. *trubiti* može čovjek sam u svojoj sobi ako vježba za neki nastup). To je tako jer se kod prefigiranih glagola jedanaeste skupine radi o metonimijskim ekstenzijama temeljnih glagola, pa tako npr. *rastrubiti* ne znači disperziranje zvuka trube prema nekom *landmarku*, već dati svima nešto do znanja, pri čemu to znanje nakon provedene radnje na određeni način prelazi u posjed *landmarka*. Budući da je truba sredstvo proizvođenja zvuka koji putuje do mozga prenoseći neku obavijest, a kod glagola *razglasiti* glas je sam po sebi zvuk s istom funkcijom, glagoli tipa *rastrubiti* i *razglasiti* imaju kao krajnju posljedicu (rezultat) učiniti da netko nešto zna (sazna), pa se zato u ovoj skupini može go-

---

mjerima ipak riječ o pasivu, jer je prisutan vršitelj različit od subjekta, doduše uzrok efektor najvišega stupnja apstrakcije, a to je vrijeme. Tako rečenica *Voda se rashladila.* ne znači *Voda se rashladila sama od sebe.*, nego npr. *Hladno vrijeme rashladilo je vodu.*

voriti o disperziji preko metonimije SREDSTVO ZA REZULTAT. Kod glagola *razglasiti* ta metonimija djeluje neposredno, odnosno bez prethodno provedene metaforizacije, dok u slučaju glagola *rastrubiti* ona određuje značenje glagola zajedno s metaforom ZNANJE JE ZVUK. Preciznije rečeno, metafora ZNANJE JE ZVUK preduvjet je metonimijskoga tumačenja toga glagola. (sl. 10)

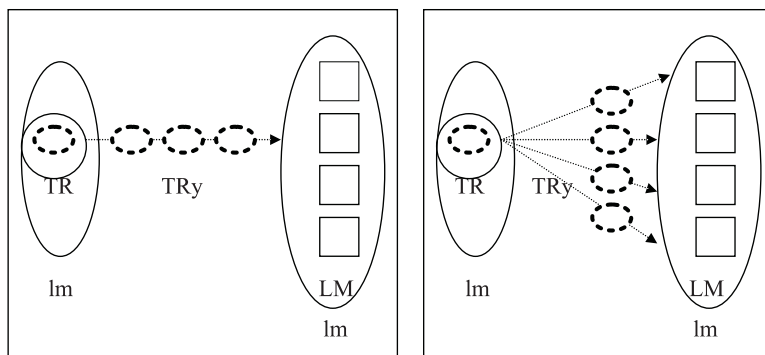

(sl. 10)

11. razgledati, raspredati, razmišljati...

Jedanaesta je skupina vrlo slična desetoj, no ovdje se ne radi o disperziji *landmarka*, već o disperziji nekoga apstraktnog elementa, sredstva percepcije, (pogleda, glasa, misli itd.) koji je na početku lanca radnje usmjeren prema *landmarku* samo u jednom pravcu, a onda se širi prema različitim dijelovima *landmarka* (objekta) kao ciljnoj domeni percepcije (usp. gledati / razgledati). U primjerima tipa *raspredati o nečemu*, *razmišljati o nečemu* itd. *landmarku* se pridružuje semantička uloga teme u domeni cilja, a na sintaktičkoj razini on ima ulogu perifernoga člana kategorije neizravnoga objekta. U ovoj skupini pojedini glagoli mogu biti upotrijebljeni i jednoargumentno. U takvim slučajevima *landmark* je s gledišta autonomnoga konceptualiziranja⁹ situacije potisnut iz lanca radnje (npr. *Malo razmišljam*. može biti odgovor na pitanje *Što si se ušutio?*). No s gledišta zavisnoga konceptualiziranja, *landmark* je i u takvim primjerima potencijalno prisutan u iskazu (*Malo razmišljam (o nečemu)*.) kao obavezni predmet / uzrok razmišljanja. Pitanje je samo hoće li *landmark* biti konkretiziran u rečenici ili neće. Ako je konkretiziran kao uzrok vršenja radnje, radi se o zavisnom predočavanju situacije, a ako nije, o autonomnom. (sl. 11)

⁹ Autonomno i zavisno predočavanje situacije (engl. A/D layering) neizostavni su pojmovi pri analizi semantičkoga polja uzročnosti u okvirima kognitivne gramatike.

(sl. 11)

Prema Geeraertsovoj (Geeraerts 1988.) podjeli prototipova na fiziološke, referencijalne, statističke i psihološke, kategorija hrvatskoga glagolskoga prefiksa *raz-*, prema navedenim kriterijima, ustrojena je po referencijalnoj i statističkoj hipotezi, budući da su kriteriji utemeljeni na postojanju većega broja navedenih obilježja kod prototipnih nego kod perifernih članova (referencijalna hipoteza), a skupine koje sadržavaju vrlo mali broj glagola, bez obzira na veći stupanj prototipnosti prema referencijalnoj hipotezi, niže su rangirane na ljestvici prototipnosti (statistička hipoteza). Iz prethodne analize jasno se vidi da je jedno temeljno obilježje prelaska *landmarka* iz KOMPAKTNOGA u DISPERZIVNO stanje prisutno u svih jedanaest skupina. To obilježje, a prema već ranije spomenutim kriterijima konkretne ili apstraktne disperzivnosti te odvajanja ili neodvajanja sastavnih dijelova *landmarka*, značenjski nijansira (radijalizira) kategoriju hrvatskoga glagolskoga prefiksa *raz-* u četiri temeljne skupine, od prototipnih prema perifernima, i to:

- a) skupine 1–5 u kojima se radi o konkretnoj disperziji *landmarka* i njegovu raspadanju na sastavne dijelove
- b) skupine 6 i 7 u kojima se dijelovi *landmarka* ne odvajaju, već je uglavnom riječ o konkretnom, samo ponegdje o metaforičkom, širenju obujma *landmarka*
- c) skupina 8 u kojoj se sastavni dijelovi *landmarka* ni ne odvajaju ni ne šire, nego je riječ o njihovu labavljenju kao, također, jednoj vrsti konkretne disperzije
- d) skupine 9–11 u kojima je riječ o apstraktnom širenju *landmarka*.

Unutar svake od tih četiriju temeljnih skupina može se napraviti daljnja prototipna analiza koja će objasniti odnos prototip / periferija među pojedinim skupi-

nama. Tako su na primjer u prvoj grupi (skupine 1–5), a prema objema spomenutim hipotezama, glagoli prve i druge skupine na ljestvici prototipnosti više rangirani od glagola treće i četvrte skupine. Kada bi se u obzir uzela samo referencijalna hipoteza, glagoli bi treće skupine, svakako, bili na prvom mjestu budući da se kod njih radi o razdvajanju pojedinačnoga *landmarka* na točno određen broj sastavnih dijelova. Međutim, broj je glagola u toj skupini, zbog već objašnjenih konceptualnih razloga, izuzetno malen, pa je skupina tih glagola prema statističkoj hipotezi niže rangirana¹⁰. Kako se značenje glagola, za razliku od npr. značenja imenica, nikako ne može analizirati izdvojeno iz širega rečeničnoga konteksta jer se preko njih uspostavljaju svi sintaktičko-semantički odnosi među aktantima, sintaktička svojstva i obilježja glagola u pojedinim skupinama također moraju biti uključena u raspravu kao kriterij koji ponekad, a u slučajevima glagola sličnoga ili čak istoga značenja, može biti presudan pri konceptualizaciji pojedinih glagola kao perifernijih, odnosno prototipnijih članova kategorije. Upravo su iz tih razloga povratni glagoli druge skupine (glagoli reflexiva tantum i uzajamno povratni glagoli), bez obzira na gotovo identičnu narav disperzije *landmarka* u odnosu na prvu skupinu, svrstani niže na ljestvici prototipnosti od svojih prijelaznih značenjskih ekvivalenata prve skupine. Peta skupina glagola u okviru prve temeljne skupine ima najrubniji status i to zbog odvajanja samo jednoga dijela *landmarka* (*primarnoga landmarka*) te zbog kognitivno-konceptualnoga potenciranja reverzibilnosti procesa prelaska iz kompaktnoga u disperzivno stanje kod dosta glagola iz te skupine, a što je svojstveno samo glagolima te skupine.

Budući da u skupinama 6 i 7 *landmark* nije podložan prototipnoj disperzivnosti, odvajanju sastavnih dijelova, nego se disperzija odnosi na širenje njegova obujma koje je opet najčešće konkretne naravi, te bi se dvije skupine mogle smatrati medijalnim na ljestvici prototipnosti. Pri tome je sedma skupina niže rangirana jer je kod tih glagola konkretno širenje dijelova tijela uvjetovano apstraktnim tipom širenja – širenja emocija – a perifernost se tih glagola, u odnosu na glagole šeste skupine, može, kao i kod glagola druge skupine, promatrati i kroz sintaktičku prizmu povratnosti, rubne strukturno-semantičke pojave u kategoriji prijelaznosti.

Osma je skupina zasebna skupina jer ne postoji nijedna druga u kojoj bi se radilo o širenju obujma *landmarka* tako maloga, gotovo neprimjetnoga, intenzite-

---

¹⁰ Ovdje bi trebalo napomenuti da su mogući i drukčiji pristupi poimanju prototipova u kategoriji glagola tvorenih prefiksom *raz-*. Tako je npr. moguće iz analize izbaciti statističku hipotezu te prototipove rangirati isključivo semantičkim kriterijima budući da se statistička hipoteza u mnogim jezicima pokazala najnepouzdanijom.

ta kao u domeni¹¹ labavljenja.

Skupine 9-11 pripadaju najrubnijim ostvarajima u kategoriji glagola tvorenih prefiksom *raz-*. U tim se skupinama radi o apstraktnim tipovima disperzije, a deveta i deseta skupina prototipnije su od jedanaeste jer je riječ o disperziji *landmarka*, a ne o disperziji nekoga apstraktnoga elementa usmjerenoga prema *landmarku*.

Već smo ranije spomenuli da se radijalnost kategorije glagola tvorenih prefiksom *raz-* ostvaruje i po modelu značenjskih lanaca. Osim po temeljnom obilježju prelaska iz kompaktnoga u disperzivno stanje, obilježju zajedničkom glagolima svih skupina, vrlo bi teško, ako ne i nemoguće, bilo objasniti druge značenjske veze među pojedinim glagolima. Kako npr. objasniti druge značenjske veze između glagola *razbiti* i *razmišljati*? Budući da je već na prvi pogled jasno da osim jedne temeljne značenjske niti drugih poveznica među velikim brojem glagola nema ili gotovo nema, u raspravu se mora uvesti princip ustroja kategorije prema modelu značenjskih lanaca. Radijalne kategorije ustrojene prema modelu značenjskih lanaca najčešće se razlikuju od kategorije glagola tvorenih prefiksom *raz-* jer je taj model ujedno i jedini princip ustroja. Drugim riječima, malo je kategorija koje pored značenjskih lanaca radijalnost ostvaruju i po nekom drugom modelu¹². U kategoriji glagola koji su predmet ove rasprave svrha je modela značenjskoga lanca jedino u tome da se objasne veće ili manje značenjske sličnosti među različitim skupinama glagola. Tako se npr. može primijetiti velika sličnost u značenju glagola prve i druge skupine, treće i četvrte, šeste i sedme te glagola desete i jedanaeste skupine, gdje značenja glagola prve, treće, šeste i desete skupine služe kao semantička osnova za ekstenzije u drugoj, četvrtoj, sedmoj i jedanaestoj (1 → 2, 3 → 4, 6 → 7, 10 → 11).

3. Zaključak

Zaključno se može reći da ponuđena analiza ne pretendira na konačnost, s obzirom na velik broj glagola koji se tvore prefiksom *raz-* i koje stoga nije moguće sve uključiti u analizu. Zbog toga ni broj konceptualnoznačenjskih skupi-

---

¹¹ Ovdje se namjerno govori o **domeni** jer konceptualizacija labavljenja kod tih glagola nije vezana samo uz značenjski profil i bazu, već se njihovo značenje vrlo često ostvaruje u različitim metaforičko-konotativnim otklonima (npr. *Danas sam sav raštiman.*).

¹² Engleski prijedlog *over* tipičan je primjer ostvarivanja radijalnosti po modelu značenjskih lanaca. Kategorija toga prijedloga radijalnost ostvaruje samo preko značenjskih lanaca i nikako drukčije jer npr. značenja *The plane flew over the city.* i *The child threw his toys all over the floor.* ne dijele baš nijedno značenjsko obilježje. O tome i o drugim obilježjima engleskoga prijedloga *over* vidi više u Brugman 1983., Lakoff 1987. i u Taylor 1995.

na nije konačan, već je otvoren kritici i daljnjim proširivanjima. Osnovna je namjera i cilj ovoga članka ponuditi jedan drukčiji model analize značenja glagolskih prefiksa u odnosu na pristup hrvatskih gramatika, kao i afirmirati metode konceptualne semantike u analizi i pristupu značenju.

Literatura:

- BABIĆ, STJEPAN 1991. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Globus.
- BRUGMAN, CLAUDIA M. 1983. *Story of OVER*. Master's thesis, Trier: LAUT University of California, Berkely.
- GEERAERTS, DIRK 1988. Where does Prototypicality Come From? *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 207–231.
- JANDA, LAURA 1985. The Meaning of Russian Verbal Prefixes: Semantics and Grammar. *The Scope of Slavic Aspect, UCLA Slavic Studies 12*, Columbus, Ohio: Slavica, 26–40.
- JANDA, LAURA 1986. A semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes ZA-, PERE-, DO-, and OT-. *Slavistische Beitrage*, Band 192, Munich: Sagner.
- JANDA, LAURA 1988. The Mapping of Elements of Cognitive Space onto Grammatical Relations: An Example from Russian Verbal Prefixation. *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 327–344.
- LAKOFF, GEORGE 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: Chicago University Press.
- LANGACKER, RONALD 1987. *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1. Stanford, California: Stanford University Press.
- LANGACKER, RONALD 1991. *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 2, Stanford, California: Stanford University Press.
- LINDNER, SUSAN J. 1983. *A Lexico-Semantic Analysis of English Verb-Particle Constructions with UP and OUT*. Doctoral dissertation, Trier: LAUT. San Diego: University of California.
- RUDZKA-OSTYN, BRYGIDA 1985. Metaphoric Processes in Word Formation. The Case of Prefixed Verbs. *The Ubiquity of Metaphor*. Amsterdam: Benjamins, 209–241.
- TAYLOR, JOHN R. 1995. *Linguistic Categorization, Prototypes in Linguistic Theory*. New York: Oxford University Press.
- TAYLOR, JOHN R. 2002. *Cognitive Grammar*, New York: Oxford University Press.

Conceptual analysis of the Croatian verbal prefix *raz-* allomorphs *ras-*, *raš-*, *raž-*, *raza-*, *ra-*

Summary

This paper aims to explain the semantics of the Croatian verbal prefix *raz-* and its allomorphs on the conceptual level. It also opposes the traditional structuralist approach according to which all verbs derived by means of the same prefix form a cluster of homonymous relations. The cognitive model, however, and the idea of conceptual networks it accommodates, characterize the category of verbs derived by the prefix *raz-* as a radial category. This enables us to establish a motivated semantic link between what at first may seem different meanings, bringing them thus together into a sort of semantic unity.

Ključne riječi: prefiks *raz-*, konceptualna semantika, trajektor, landmark, trajectory, radialne kategorije, prototipovi, značenjski lanci

Key words: prefix *raz-*, conceptual semantics, trajector, landmark, trajectory, radial categories, prototypes, meaning chains